

Kaja Apanowicz,
studentka I roku historii studiów II stopnia

Z nowym wiekiem nowy car – „Gazeta Warszawska” o zmianie na tronie rosyjskim w 1801 roku.

W pierwszej części cyklu „Rentgena Historyka”, opublikowanej w lutym bieżącego roku, przybliżyłam Państwu moim zdaniem bardzo ciekawe i wartościowe źródło historyczne, jakim była „Gazeta Warszawska”. Na jej podstawie omówiłam przebieg ostatnich dni życia króla Francji – Ludwika XVI. W kolejnej części cyklu pragnę przedstawić Państwu wydarzenia związane ze zmianą na tronie rosyjskim w 1801 r., oparte przede wszystkim na relacjach prasowych. W 1801 r. doszło bowiem do zamordowania cara Pawła I, syna Katarzyny II. Schedę po imperatorze przejął jego najstarszy potomek – Aleksander I. W tym miejscu należy podkreślić, że w 1801 r. „Gazetę Warszawską” prowadzili już nowi redaktorzy, w wielu kwestiach kontynuujący jednak tradycje Stefana Łuskiny, zmarłego w 1793 r.

Przypomnijmy, że car Paweł I zginął w wyniku spisku zawiązanego przez elitę dworską oraz wojskową. Łącznie zaangażowanych w zbrodnię miało być nawet 60 osób, w tym m.in. wicekanclerz Nikita Piotrowicz Panin, wojskowy gubernator Petersburga – hrabia Piotr Aleksiejewicz Pahlen (któremu zresztą powierzono kierownictwo nad przygotowaniami do zamachu) – a nawet carowa Maria Fiodorowna (pozostająca z mężem w separacji) wraz z synami. Niechęć do cara narastała bardzo szybko, m.in. przez jego antyszlachecką, rygorystyczną politykę, przez co nie trudno było przewidzieć, co może go spotkać. Paweł I, jak się okazało – słusznie, oskarżał najstarszego syna Aleksandra oraz jego brata Konstantego o spiskowanie przeciwko jego władzy (w celu powstrzymania spisku chciał nawet pozbawić obu synów wolności i zamknąć ich w twierdzy). W nocy z 11 na 12 marca (według kalendarza gregoriańskiego z 23 na 24 marca¹) 1801 r. do komnaty cara w Pałacu Michajłowskiego wpadło kilkunastu spiskowców, którzy próbowali wymusić na władcy podpisanie aktu abdykacji – jak się okazało, bezskutecznie. Wówczas imperator Paweł Piotrowicz został uduszony. Tej feralnej nocy w pałacu przebywali także Maria Fiodorowna oraz Aleksander – czołowe postacie spisku, którzy następnie podczas pogrzebu cara przywdziali żałobę i z prawdziwym cynizmem pozorowali rozpacz po zmarłym. Ciało cara było tak zmasakrowane, że obawiano się wystawić je na widok publiczny². W samym Petersburgu nie wprowadzono oficjalnej żałoby po zmarłym imperatorze, a jedynie garstka

¹ „Gazeta Warszawska” [dalej: GW], nr 28, 7 IV 1801. W. A. Serczyk, *Poczet władców Rosji (Romanowowie)*, Londyn 1992, s. 169.

² A. Andrusiewicz, *Romanowowie. Imperium i familia*, Kraków 2014, s. 343–348; W. A. Serczyk, *Poczet władców Rosji...*, Londyn 1992, s. 169; L. Bazyłow, P. Wieczorkiewicz, *Historia Rosji*, wyd. 4, Wrocław 2005, s. 183. Historykom udało się zgromadzić około 40 relacji dotyczących zabójstwa Pawła I, jednak są one spisane na podstawie opowiadań uczestników, a niektóre nawet pochodzą od osób trzecich. Jednym z wyjątków są wspomnienia hrabiego Leoncjusza Benningsena (od 1773 r. służył w armii rosyjskiej), który tamtej feralnej nocy poprowadził spiskowców do sypialni cesarskiej. Wspomnienia te nie pozwalają z całą stanowczością stwierdzić, w jaki sposób zginął Paweł I – w literaturze najczęściej podaje się, że został uduszony. M. Heller, *Historia Imperium Rosyjskiego*, przeł. E. Melech, T. Kaczmarek, Warszawa 2000, s. 479. Więcej na temat życia i panowania Pawła I: N. Ejdelman, *Paweł I, czyli śmierć tyrana*, przeł. W. i R. Śliwowsky, Warszawa 1990.

mieszkańców stolicy nosiła żałobną odzież. Z kolei w kręgach liberalnych panowała powszechna euforia – wznoszono toasty za nowego cara, którego uważano za zapowiedź zmian, przyrównując go do *letniego dnia po polarnej nocy zimowej*³.

Wiadomość o śmierci Pawła I w „Gazecie Warszawskiej” podano na podstawie informacji przekazanej przez kuriera grodzieńskiego w numerze z 7 kwietnia 1801 r. Ograniczono się natomiast do stwierdzenia prawdziwości doniesień o śmierci imperatora, wyrażając przy tym nadzieję, że zmiana na tronie rosyjskim będzie odczuwalna. Następnie przytoczono uniwersał wydany przez nowego monarchę – Aleksandra I Pawłowicza. Car wyraził w nim żal z powodu śmierci ojca, którego zgon miał nastąpić w wyniku nagłego ataku apopleksji. Zobowiązał się również sprawować władzę, czerpiąc wzór ze swojej zmarłej babki – Katarzyny II Wielkiej, aby zapewnić wszystkim swoim poddanym dostatek i szczęście, zaś Imperium Rosyjskiemu wieczną sławę. Na koniec uniwersału car wezwał wszystkich swoich poddanych do złożenia przysięgi wierności⁴. Manifest ten w oczach wielu rosyjskich polityków słusznie stanowił zapowiedź powrotu do *starych dobrych czasów* rządów Katarzyny II, tak ciepło w końcu wspominanych⁵.

Śmierć rosyjskiego imperatora wywołała poruszenie nie tylko w Rosji, ale i tradycyjnie na innych dworach europejskich bądź w państwach o ustroju republikańskim. Dwór pruski wprowadził trzytygodniową żałobę⁶, a przebywający na miejscu rosyjski minister wezwał obecnych w Prusach rosyjskich poddanych do złożenia przysięgi wierności nowemu władcy. Następnie na cześć Aleksandra I odśpiewano *Te Deum* i przystąpiono do uroczystego obiadu⁷. Na dworze austriackim wiadomość ta została odebrana prawie miesiąc po zgonie cara. Co interesujące, ogłoszono tam siedmioletnią żałobę, zanim do Wiednia dotarła oficjalna depesza z Petersburga o śmierci imperatora⁸. Podobnie postąpił landgraf Hesji-Kassel, ogłaszając sześciotygodniową żałobę⁹. Wiadomość z Petersburga, przysłana od ambasadora w rosyjskiej stolicy, wywołała poruszenie także na dworze szwedzkim, gdzie z oficjalną depeszą miał już wkrótce przybyć Fiodor Piotrowicz Pahlen – syn koordynatora spisku przeprowadzonego na Pawle I. Według doniesień pisma, sam król Gustaw IV Adolf miał wówczas przebywać w Karlskronie, gdzie wizytował port, w którym stacjonowała flota wojenna. Oficjalną notę o śmierci imperatora otrzymał od hrabiego Pahlena w miejscowości Jönköping. W nocy tej podkreślono, że nowy rosyjski monarcha dotrzyma zobowiązań wynikających z rosyjsko-szwedzkich traktatów¹⁰. Z kolei w Hadze informacja o odejściu Pawła Piotrowicza wywołała tak głęboki niepokój, że natychmiast zwołano posiedzenie Dyrektoriatu i zalecono ministrowi spraw zagranicznych przygotowanie

³ A. Andrusiewicz, *Romanowowie...*, Kraków 2014, s. 357–358. Z gołą inną, lecz pojedynczą informację podała „Gazeta Warszawska”, zgodnie z którą żałoba po imperatorze Pawle I miała trwać rok, w całym kraju oraz z odmiennymi wytycznymi dla poszczególnych warstw społecznych. GW, nr 40, 19 V 1801.

⁴ GW, nr 28, 7 IV 1801.

⁵ A. Andrusiewicz, *Romanowowie...*, Kraków 2014, s. 357.

⁶ GW, nr 30, 14 IV 1801.

⁷ GW, nr 31, 17 IV 1801.

⁸ GW, nr 34, 28 IV 1801; nr 35, 1 V 1801; nr 37, 8 V 1801.

⁹ GW, nr 34, 28 IV 1801.

¹⁰ GW, nr 34, 28 IV 1801, nr 41, 22 V 1801.

nadzwyczajnych rozwiązań w razie wystąpienia innych niespodziewanych wydarzeń¹¹. Nowy imperator rosyjski miał zapewnić holenderskiego ministra o swoim przyjaznym stosunku do Republiki Batawskiej¹².

Odejście Pawła I wywołało głębokie poruszenie również w Paryżu. Na łamach „Gazety Warszawskiej” można przeczytać, że Pierwszy Konsul Napoleon Bonaparte odebrał wiadomość o śmierci rosyjskiego monarchy dość emocjonalnie – w końcu utrzymywał z carem przyjazne stosunki¹³. W wydaniu z 15 maja 1801 r. podano nawet, że według informacji jednej z londyńskich gazet („Gazeta Warszawska” nie podała jej nazwy) wśród Brytyjczyków chodziła fałszywa pogłoska o poważnym przygnębieniu Pierwszego Konsula, wywołanym prawdopodobnie wydarzeniami z Petersburga (nie sprecyzowano jednak powodu ów przygnębienia). Napoleon miał otrzymać od jednego z rosyjskich dyplomatów pisma od Aleksandra I, stanowiące zaproszenie do rozmów na temat francusko-rosyjskiego traktatu o przymierzu i handlu. Społeczeństwo francuskie równie boleśnie miało odczuwać stratę wyjątkowo sprzyjającego mu władcy. Mimo to dość pochlebnie wypowiadano się na temat jego następcy, który po ojcu miał odziedziczyć ambicję, zaś po babce – miłość i sławę. Wyrażano nadzieję, że Aleksander Pawłowicz będzie dążył do przyjaznych stosunków z Francją oraz do osiągnięcia pokoju na wodach europejskich¹⁴.

W „Gazecie Warszawskiej” oczywiście pokuszono się o sformułowanie opinii, jak będzie wyglądało panowanie nowego cara Aleksandra I. Wyrażono pogląd, że zmiana na tronie rosyjskim przyniesie istotne zmiany w całokształcie polityki europejskiej. Sam Aleksander Pawłowicz miał być człowiekiem uprzejmym, szczerym, o łagodnym charakterze. Wychwalano jego wygląd zewnętrzny oraz światłość jego umysłu, będącego przeciwieństwem umysłu jego ojca. Nie tylko Katarzynę II miał darzyć wyjątkowym szacunkiem, ale również matkę i żonę – z pochodzenia księżniczkę badeńską, carową Elżbietę. Podkreślano inteligencję, empatię i męstwo młodego władcy, a także – i co najważniejsze – jego przychylny stosunek do idei oświeceniowych¹⁵. Wyrazem światopoglądu imperatora miały być pierwsze podjęte przez niego decyzje, m.in. przywrócenie taryfy ceł z 1782 r., wprowadzenie swobody w ubiorze, przywrócenie Orderu Św. Włodzimierza, wprowadzenie swobodnej wymiany handlowej Rosji

¹¹ GW, nr 33, 24 IV 1801. Po wkroczeniu wojsk francuskich w 1795 r. na terytorium Republiki Zjednoczonych Prowincji ogłoszono powstanie zależnej od Francji Republiki Batawskiej. W wyniku zamachu stanu ze stycznia 1798 r. w państwie ogłoszono konstytucję i przeprowadzono głębokie zmiany ustrojowe. Odtąd władzę wykonawczą (hol. *Uitvoerend Beveind*) sprawował organ przypominający francuski Dyrektoriat, w którym zasiadało 5 dyrektorów oraz 8 ministrów. Przemiany polityczne w Republice Batawskiej stanowiły na ogół spóźnione odbicie przemian, jakie zachodziły we Francji. J. Balicki, M. Bogucka, *Historia Holandii*, wyd. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989, s. 281–286.

¹² GW, nr 34, 28 IV 1801; nr 35, 1 V 1801.

¹³ GW, nr 37, 8 V 1801.

¹⁴ GW, nr 39, 15 V 1801. Początkowo car Paweł I był przeciwny wielkiej rewolucji francuskiej – w tym celu w Rosji wprowadzono bardzo surową cenzurę, objawiającą się m.in. przez zakaz wwozu obcych książek. W 1798 r. Rosja dołączyła do II koalicji antyfrancuskiej, jednak ze względu na liczne porażki w walce z Francuzami dość szybko się z niej wycofała. Po przejęciu władzy we Francji przez Napoleona Bonapartego w 1799 r. Paweł I poparł Pierwszego Konsula. Zerwanie przyjaznych więzi z Wielką Brytanią i zwrot ku Francji nie podobał się rosyjskiej szlachcie, ponieważ zmiana sojuszu niekorzystnie wpływała na bilans handlowy Petersburga. Po wstąpieniu na tron Aleksandra I Rosja na pewien czas przyjęła postawę neutralną wobec konfliktu brytyjsko-francuskiego. L. Bazyłow, P. Wieczorkiewicz, *Historia Rosji*, wyd. 4, Wrocław 2005, s. 182–183; 192.

¹⁵ GW, nr 35, 1 V 1801; nr 37, 8 V 1801, nr 39, 15 V 1801.

z zagranicą, jak również możliwości swobodnego wjazdu i wyjazdu z Rosji¹⁶. W tym ostatnim przypadku car powrócił do przepisów prawa obowiązujących przed 1796 r., zgodnie z którymi wjechać na terytorium Rosji bądź je opuścić mogła każda osoba posiadająca paszport i zaświadczenie, podróżująca w celach handlowych do konkretnego miejsca¹⁷. W Wielkiej Brytanii w sposób szczególny wyrażano radość, że Aleksander I podjął decyzję o uwolnieniu kapitanów brytyjskich. W Londynie oczekiwano także, że imperator dość szybko cofnie embargo na brytyjskie okręty pływające po rosyjskich wodach, podkreślając jednocześnie, że Brytyjczycy postąpiliby tak samo w stosunku do rosyjskich okrętów¹⁸.

Jedną z ważniejszych decyzji podjętych przez Aleksandra I w początkowym okresie jego rządów było powołanie Rady Nieustającej, stanowiącej pewną odmianę wobec ustanowionej jeszcze przez Katarzynę II Rady Państwa. Był to organ składający się z dwunastu wysokich rangą dostojników cesarskich, którego celem było rozpatrywanie nowych projektów ustaw oraz pełnienie funkcji doradczych u boku cara¹⁹. Rada Nieustająca powstała na mocy ukazu cesarskiego z 30 marca (według kalendarza gregoriańskiego 11 kwietnia – przyp. K.A.), który obszernie przytoczono w omawianej gazecie. Aleksander I podkreślił, że nowy organ władzy powołany został w miejsce Rady Państwa w celu rozstrzygania kluczowych spraw dla kraju. Dodał, że organ ten będzie posiadał szczególne prawa oraz że zasiadą w nim osoby cieszące się zaufaniem władcy i poddanych. Następnie car wymienił wszystkich dwunastu członków Rady Nieustającej, zastrzegając, że może on w każdej chwili zmienić ich liczbę. W pierwotnym składzie rady znaleźli się m.in. wspomniany już Piotr Aleksiejewicz Pahlen, hrabia Mikołaj Iwanowicz Sałtykow oraz hrabia Piotr Wasilijewicz Łopuchin. Na sam koniec ukazu monarcha dodał, że Rada Nieustająca powinna mieć wgląd do wszystkich spraw związanych z interesem Rosji²⁰.

Dnia 14 kwietnia 1801 r. Aleksander I wziął udział w obradach Senatu, gdzie wygłosił pięć manifestów. „Gazeta Warszawska” określiła ten dzień *pamiętnym w dziejach Rosji*, a następnie przytoczyła bardzo obszernie tekst każdego z nich. W pierwszym z nich car poświęcił miejsce przedstawicielom rosyjskiej szlachty, podkreślając znaczenie ów stanu społecznego i przywilejów nadawanych im przez monarchów, które zacieśniały więzy pomiędzy panującym a szlachtą. Następnie w podniosły sposób wspominał swą zmarłą babkę, Katarzynę II, która zdawała sobie sprawę z wagi poparcia szlachty i w 1785 r. wydając tzw. przywilej zasadniczy potwierdziła jej liczne prawa²¹.

¹⁶ GW, nr 31, 17 IV 1801. Wśród innych reform Aleksandra I z pierwszych miesięcy jego panowania należy wymienić następujące: przywrócenie wyborów szlacheckich w guberniach, zastosowanie amnestii wobec osób, które opuściły terytorium Rosji, wprowadzenie zakazu stosowania tortur na więźniach, udzielenie zgody na funkcjonowanie prywatnych drukarni oraz na swobodny wwóz zagranicznych książek. M. Heller, *Historia Imperium...*, przeł. E. Melech, T. Kaczmarek, Warszawa 2000, s. 485.

¹⁷ GW, nr 38, 12 V 1801.

¹⁸ GW, nr 35, 1 V 1801. W celu ułożenia poprawnych stosunków z Wielką Brytanią Aleksander I zrezygnował z tytułu wielkiego mistrza zakonu maltańskiego. Z herbu carskiego usunięto symbolikę zakonu, a w kalendarzu dworskim wykreślono Maltę z wykazu miast rosyjskich. A. Andrusiewicz, *Romanowowie...*, Kraków 2014, s. 358–359.

¹⁹ L. Bazyłow, P. Wiczorkiewicz, *Historia Rosji*, wyd. 4, Wrocław 2005, s. 189; W. A. Serczyk, *Poczet władców Rosji...*, Londyn 1992, s. 174.

²⁰ GW, nr 40, 19 V 1801.

²¹ GW, nr 37, 8 V 1801. Dnia 2 maja 1785 r. (według kalendarza gregoriańskiego) Katarzyna II wydała generalny przywilej dla szlachty (lub inaczej przywilej zasadniczy; ros. *Żałowannaja gramota dworianstwu*). Potwierdzał on wszystkie dotychczas obowiązujące prawa stanu szlacheckiego, m.in. do władania majątkami ziemskimi i ludnością chłopską oraz do przekazywania tych majątków swoim potomkom. Szlachta otrzymywała również prawo do wpływania na samorząd terytorialny (w postaci

Imperator zapewnił, że chcąc naśladować poczynania wybitnej władczyni i zdając sobie sprawę z istoty przywilejów szlacheckich, pragnie utrzymać wszystkie obowiązujące przywileje. Pod koniec manifestu wyraził nadzieję, że wdzięczna za podtrzymanie jej przywilejów szlachta będzie posłusznie wykonywać jego rozkazy, służąc mu wiernie, gorliwie i z honorem, aby zapewnić Imperium Rosyjskiemu wieczną sławę i szczęśliwość. Drugi z kolei manifest Aleksander I poświęcił uwagę rozwojowi gospodarczemu państwa. Powołał się ponownie na Katarzynę II, która w szczególny sposób dbała o osoby zajmujące się handlem, przemysłem i produkcją, przyznając im stosowne prawa w celu zabezpieczenia ich interesów (car miał tutaj na myśli tzw. przywilej dla miast)²². Imperator zapewnił, że będzie utrzymywał w mocy przywilej dla miast oraz inne prawa przyznane ludności miejskiej, aby zapewnić rosyjskiej gospodarce dalszy rozwój. Tym samym zwrócił uwagę, aby rosyjscy poddani uznali przywilej dla miast za jedno z podstawowych i nienaruszalnych praw²³.

W trzecim z kolei manifestie Aleksander I zwrócił uwagę na osoby skazane za różne przewinienia i osadzone w więzieniach. Imperator w tym miejscu ogłosił, że uwolnieni zostaną wszyscy przestępcy, którzy dopuścili się *czynności niebędących ważnym przewinieniem* (tj. wszystkich przestępstw za wyjątkiem zabójstw, łotrstwa i lichwiarstwa), przy czym uwolniony miał zostać każdy, bez względu na stan społeczny, z którego się wywodził. Ponadto car orzekł, że osoby skazane na karę śmierci mają zostać odesłane na przymusowe roboty, zaś osoby skazane na karę cielesną, wygnanie i przymusowe roboty mają pozostać w dotychczasowym miejscu przebywania. Pod koniec manifestu anulował wszelkie długi poniżej 1000 rubli²⁴. Kolejny, czwarty manifest poświęcony został likwidacji Tajnej Ekspedycji. Aleksander I usprawiedliwiał ten krok uznając, że zgodnie z ideami oświeceniowymi w dobrze zorganizowanym państwie prawa należy sądzić i karać wszelkie przestępstwa tylko za pomocą obowiązujących przepisów, a nie w kręgach zamkniętych instytucji podległych monarsze. Imperator ogłosił, że wszystkie sprawy kryminalne, którymi dotychczas zajmowała się Tajna Ekspedycja, zostaną przedawnione, a jej kompetencje przejmie pierwszy i piąty departament Senatu. Pod koniec manifestu

gubernialnych i powiatowych zebrań szlacheckich, odbywających się co trzy lata) oraz zwolnienie od służby na rzecz państwa i podatków osobistych. Najważniejsze jednak było potwierdzenie dziedziczności i nienaruszalności godności szlachectwa, które mógł odebrać tylko wyrok sądu szlacheckiego. Przywilej zasadniczy stanowił największe osiągnięcie szlachty zamieszkującej Imperium Rosyjskie (w tym także polskiej). W. A. Serczyk, *Katarzyna II*, wyd. 4, Wrocław 2004, s. 263–265; L. Bazyłow, P. Wiczorkiewicz, *Historia Rosji*, wyd. 4, Wrocław 2005, s. 175; M. Heller, *Historia Imperium...*, przeł. E. Melech, T. Kaczmarek, Warszawa 2000, s. 438.

²² GW, nr 37, 8 V 1801. Przywilej dla miast (ros. *Żałowannaja gramota gorodam*) został wydany przez Katarzynę II również 2 maja 1785 r. Wprowadzał on podział wszystkich mieszkańców miast na sześć kategorii oraz prawo do organizowania zjazdów stanu mieszczańskiego co trzy lata. Podczas zjazdów dokonywano wyboru głowy miasta i radnych do Ogólnej Dumy Miejskiej (z której wyłaniano sześciu członków Dumy Miejskiej jako organu władzy wykonawczej). Wprowadzono także dziedziczne obywatelstwo miejskie oraz cenzus majątkowy przy czynnym i biernym prawie wyborczym. Przywilej dla miast uporządkował ich wewnętrzną strukturę, jednak nie stanowił przełomu w panujących w kraju stosunkach społecznych. W. A. Serczyk, *Katarzyna II*, wyd. 4, Wrocław 2004, s. 265–268; L. Bazyłow, P. Wiczorkiewicz, *Historia Rosji*, wyd. 4, Wrocław 2005, s. 175–176; M. Heller, *Historia Imperium...*, przeł. E. Melech, T. Kaczmarek, Warszawa 2000, s. 438.

²³ GW, nr 37, 8 V 1801.

²⁴ GW, nr 37, 8 V 1801. Już 27 marca 1801 r. (według kalendarza gregoriańskiego) Aleksander I ułaskawił 156 osób, które wcześniej popadły w niełaskę Pawła I. Na mocy kolejnych dekrétów ułaskawiono inne ofiary represyjnych rządów zmarłego cara – nawet 12 tys. osób. Jest to imponująca liczba, tym bardziej jeśli weźmiemy pod uwagę, że warstwa elity rządzącej w Rosji nie była zbyt liczna, a najczęściej to jej przedstawiciele osadzano w więzieniach za rządów syna Katarzyny II. M. Heller, *Historia Imperium...*, przeł. E. Melech, T. Kaczmarek, Warszawa 2000, s. 485.

oznajmił, że wprowadzając ową zmianę daje swym poddanym dowód na to, jak bardzo ufa ich wierności wobec jego osoby²⁵.

Ostatni, piąty manifest Aleksander I poświęcił chłopom i rolnikom, podkreślając, iż władze państwowe dołożą wszelkich starań, aby ulżyć codziennym ich obowiązkom. W tym celu zapewnił, że bez ważnej przyczyny nie zostaną wprowadzone żadne nowe podatki, zaś swobodna zagraniczna wymiana handlowa zostanie umożliwiona przedstawicielom wszystkich stanów społecznych – przede wszystkim rolnikom, którzy będą mogli odtąd prowadzić godne życie. Następnie car zapowiedział zmiany w systemie cłowym nakładanym na produkty rolne (wspomniane już przywrócenie taryfy cel z 1782 r.), aby ich cena w kraju utrzymała się na godnym dla rolników poziomie. Wreszcie Aleksander Pawłowicz skrytykował działalność nowo ustanowionej dyrekcji lasów oraz przyznał mieszkańcom wsi i parafiom posiadającym lasy pełną wolność ich eksploatacji. Zastrzegł jednak, że zwalczana będzie niekontrolowana wycinka lasów, z których wyodrębnione zostaną obszary niepodlegające wycince²⁶.

Niemal natychmiast po śmierci Pawła I rozpoczęto przygotowania do koronacji Aleksandra I. Termin tego jakże istotnego wydarzenia „Gazeta Warszawska” sygnalizowała z różnymi zmianami – początkowo podano, że koronacja odbędzie się 14 maja w Moskwie, a następnie, że w czerwcu²⁷. W omawianej gazecie rozpisywano się o tym, jak koronacja ta będzie wyjątkowym wydarzeniem dla Aleksandra I. Podkreślono, że obecność na uroczystości wielu wybitnych osobistości z Rosji i Europy (przede wszystkim władców spokrewnionych z Aleksandrem Pawłowiczem i ministrów obcych mocarstw) będzie sprzyjającą okolicznością do zawierania wszelakich umów i układów. Wychwalano przygotowującego się do koronacji cara, uznając go za władcę pragnącego zaprowadzić pokój w Europie, który pragnie również swoją postawą i przekonaniem dzielić się z zaproszonymi do Moskwy gośćmi²⁸. Zapowiadano również, że uroczystości koronacyjne mają trwać trzy dni, oraz że znany jest już ceremoniał koronacyjny. „Gazeta Warszawska” nie opisała jednak ów ceremoniału ani nawet szczegółowego planu uroczystości. Podano jednak informację, że Aleksander I zawita w Moskwie dopiero w połowie października, co ostatecznie nie było zgodne z prawdą²⁹.

Dnia 5 września 1801 r. na koronację do Moskwy wyruszyli wielcy książęta Mikołaj i Michał wraz z siostrą, wielką księżną Anną Pawłowną. Sam Aleksander I na początku 10 września udał się do Pawłowska, gdzie spotkał się z siostrą, wielką księżną Heleną Pawłowną (żoną księcia Meklemburgii-Schwerinu), która 11 września wraz z mężem wyruszyła w drogę do Niemiec. Tego samego dnia

²⁵ GW, nr 37, 8 V 1801. Tajna Ekspedycja została założona przez Katarzynę II jako specjalny organ o kompetencjach tajnej policji. Posiadała ona m.in. prawo do zsyłania podejrzanych na Syberię bez wyroku sądowego. Jej likwidacja stanowiła zapowiedź powstania komisji mającej za zadanie uporządkować rosyjskie prawodawstwo, jak również Rady Nieustającej. L. Bazyłow, P. Wieczorkiewicz, *Historia Rosji*, wyd. 4, Wrocław 2005, s. 189; W. A. Serczyk, *Poczet władców Rosji...*, Londyn 1992, s. 173–174.

²⁶ GW, nr 37, 8 V 1801. Istotne znaczenie w tej sprawie miał również ukaz imperatora z 3 kwietnia 1801 r., zgodnie z którym zniesiono zakaz wyprowadzania z kraju zboża i wódki. Zgodnie z prawem obowiązującym przed 1797 r. zezwolono na ich wywóz nie tylko poza granice państwa, ale również pomiędzy guberniami. GW, nr 38, 12 V 1801.

²⁷ GW, nr 30, 14 IV 1801; nr 34, 28 IV 1801; nr 35, 1 V 1801.

²⁸ GW, nr 75, 18 IX 1801.

²⁹ GW, nr 83, 16 X 1801.

w towarzystwie żony Elżbiety Badeńskiej, jej siostry Amelii oraz brata, wielkiego księcia Konstantego car udał się na koronację do Moskwy. Co interesujące, „Gazeta Warszawska” wzmiankowała, że 11 września w drogę z Pawłowska na miejsce koronacji wyruszyła także cesarzowa matka, Maria Fiodorowna. Nie wspomniano jednak o tym, żeby miała się ona udać we wspólnym orszaku z synem. Dnia 15 września car zatrzymał się wraz ze świtą w Pietrowsku, niedaleko Moskwy, gdzie znajdował się jego niewielki pałac³⁰.

Dnia 26 września na Zamku Pietrowskim para cesarska została przyjęta przez duchownych, niosących ze sobą krzyż i wodę święconą. Następnie po dziewięciokrotnym wystrzale armatnim z Cerkwi Uspienskiej wyruszyła procesja monarsza, której asystowali żołnierze. W chwili triumfalnego wjazdu do Moskwy 71 armat oddało honorowy salut ku czci imperatora. Aleksander I wraz z bratem, wielkim księciem Konstantym wjechali do miasta konno, otwierając całą procesję. Tuż za nim w przyozdobionej koroną karecie, prowadzonej przez ośmiorga koni jechała cesarzowa matka. Karete prowadził jeden koniuszy w towarzystwie czterech paziów. Za powozem Marii Fiodorownej podążała kareta imperatorowej Elżbiety, która nie była już przyozdobiona koroną, a którą również prowadziło ośmioro koni. W celu skrócenia opisu koronacji „Gazeta Warszawska” nie podała informacji, kto znajdował się w orszaku cesarskim przed Aleksandrem Pawłowiczem i tuż za Elżbietą Aleksiejewną. Przy bramie wjazdowej do miasta cara powitał gubernator wojenny w otoczeniu urzędników miejskich. Zaplanowano również, że przy kolejnych punktach pochodu monarchę powitają sędziowie, przedstawiciele szlachty i gubernator moskiewski. Przyozdobiono domy stojące przy drodze procesji. Orszak cesarski zatrzymał się przy Bramie Woskresenskiej, gdzie Aleksander I oddał pokłon Najświętszej Maryi Pannie Twerskiej. Odprawiono modlitwę w intencji długoletniego życia i zdrowia cara, a następnie imperator udał się do Kościoła Archangielskiego i Kościoła Błagowieszczeńskiego. Po zakończonych nabożeństwach Aleksander I przybył do Pałacu Słobodzkiego, przed którym przywitani go księża z krzyżami i wodą święconą oraz urzędnicy z chlebem i solą. Na cześć pary cesarskiej wystrzelono 101 salw armatnich. Około godziny czwartej popołudniu we wszystkich cerkwiach odprawiono nabożeństwa, zaś całe miasto przepięknie oświetlono³¹.

Uroczysta koronacja cara Aleksandra I oraz carowej Elżbiety Aleksiejewnej odbyła się 27 września 1801 r.³² Tego dnia o poranku do Pałacu Słobodzkiego przybyło duchowieństwo wraz z najważniejszymi osobistościami dworu petersburskiego, z którymi spotkał się imperator wraz z żoną. Po uroczystych salwach armatnich wystrzelonych z 21 dział wszyscy zaproszeni goście oraz wojsko zajęli przeznaczone sobie pozycje. Postanowiono, że każdy z ministrów zagranicznych będzie wpuszczany do cerkwi na podstawie tzw. biletów z określonym przydzielonym miejscem w środku. W podniosłym tonie przeniesiono regalia cesarskie na specjalnie przeznaczonych do tego poduszkach, a następnie złożono

³⁰ GW, nr 83, 16 X 1801.

³¹ GW, nr 84, 20 X 1801.

³² GW, nr 84, 20 X 1801. Inne daty omawianego wydarzenia można spotkać w literaturze przedmiotu. Dla przykładu, Andrzej Andrusiewicz wspomina, że koronacja miała miejsce 29 sierpnia/15 września. A. Andrusiewicz, *Romanowowie...*, Kraków 2014, s. 359.

je na stojącym obok tronu stole z baldachimem. Gdy para cesarska przybyła do sali audiencjonalnej w celu spotkania się z przybyłymi gośćmi, Maria Fiodorowna wraz z córkami przybyła do Cerkwii Uspienskiej, gdzie miała nastąpić koronacja. Rozpoczęła się uroczysta procesja – w całym mieście zabrzmiał dźwięk dzwonów, a duchowieństwo wyszło naprzeciw monarsze. Aleksander I wraz z żoną Elżbietą Aleksiejewną weszli do cerkwi, a po ucałowaniu Ewangelii zasiedli na dwóch specjalnie przygotowanych tronach stojących w samym centrum świątyni. Metropolita, który prowadził obrzędy koronacyjne, nałożył na Aleksandra cesarski płaszcz, a następnie po odprawionych modlitwach przekazał w ręce cara koronę, którą on sam na siebie nałożył. Wówczas duchowny odmówił kolejną modlitwę w intencji władcy, po czym podarował mu w ręce dwa z wyłożonych regaliów: berło oraz globus. Następnie imperator zdjął ze swojej głowy koronę i nałożył ją na głowę swojej małżonki, symbolicznie ją koronując, po czym założył koronę ponownie. Elżbieta Aleksiejewna otrzymała jednak swoją, mniejszą od jej męża koronę, którą przypięły do jej głowy cztery damy dworu. Carowa została okryta płaszczem cesarskim, który wcześniej przywdział jej mąż. Po zakończeniu obrzędów koronacyjnych ogłoszono oficjalny tytuł Aleksandra I, zaś z armat wystrzelono 101 salw na jego cześć. Wszyscy goście przebywający w cerkwi, zarówno osoby świeckie jak i duchowne, pokłonili się przed parą cesarską trzy razy³³.

Koronacja Aleksandra I Pawłowicza zapoczątkowała nową epokę w dziejach Rosji. Zdaniem Michaiła Hellera, wraz ze śmiercią jego ojca zakończył się w Imperium Rosyjskim XVIII w., a rozpoczął XIX w³⁴. Pierwsze reformy Aleksandra I, które zostały przedstawione w niniejszym artykule stanowiły poważny kontrast wobec decyzji, jakie podejmował car Paweł I Piotrowicz. Część z przytoczonych przepisów obowiązywała już w czasach Katarzyny II, a została zmieniona przez jej syna i następcę. Nie bez powodu zatem przyrównywano nowego monarchę do jego babki, zaś samo jego wstąpienie na tron przyjęto entuzjastycznie i z nadzieją. Bez wątpienia Aleksander I nie chciał zawieść swoich poddanych, jasno im komunikując, że będzie prowadził nowy kurs w polityce wewnętrznej i zagranicznej. Ale to już inna historia...

³³ GW, nr 84, 20 X 1801.

³⁴ M. Heller, *Historia Imperium...*, przeł. E. Melech, T. Kaczmarek, Warszawa 2000, s 438.

Bibliografia:

Źródła:

„Gazeta Warszawska” 1801.

Opracowania:

Andrusiewicz A., *Romanowowie. Imperium i familia*, Kraków 2014.

Balicki J., Bogucka M., *Historia Holandii*, wyd. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989.

Bazyłow L., Wieczorkiewicz P., *Historia Rosji*, wyd. 4, Wrocław 2005.

Ejdelman N., *Paweł I, czyli śmierć tyrana*, przeł. W. i R. Śliwowsky, Warszawa 1990

Heller M., *Historia Imperium Rosyjskiego*, przeł. E. Melech, T. Kaczmarek, Warszawa 2000.

Serczyk W. A., *Katarzyna II*, wyd. 4, Wrocław 2004.

Serczyk W. A., *Poczet władców Rosji (Romanowowie)*, Londyn 1992.